

ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

(повне найменування вищого навчального закладу)

Кафедра Спеціальної освіти та реабілітації

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Ректор (перший проректор)

“ _____ ” _____ 2016 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ЛОГОПЕДИЧНИЙ МАСАЖ

(код і назва навчальної дисципліни)

спеціальність

016 Спеціальна освіта

(код і назва спеціальності)

напрямок підготовки

_____ (код і назва напрямку підготовки)

спеціалізація

Корекційна педагогіка

(назва спеціалізації)

інститут, факультет Інститут управління та права, факультет управління фізичною культурою та спортом, кафедра спеціальної освіти та реабілітації

(назва інституту, факультету)

Робоча програма __ ЛОГОПЕДИЧНИЙ МАСАЖ __ для студентів за спеціальністю 016 Спеціальна освіта „28” серпня 2016 року - 17 с.

Розробники: Бурка О.М. старший викладач кафедри спеціальної освіти та реабілітації

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри (предметної комісії) спеціальної освіти та реабілітації

Протокол від. “28” серпня 2016 року № 1

Завідувач кафедри (циклової, предметної комісії) проф. Клапчук В.В.

“ _____ ” _____ 20__ року _____ (підпис) (Клапчук В.В.) (прізвище та ініціали)

Схвалено методичною комісією вищого навчального закладу за напрямом підготовки (спеціальністю) 016 корекційна освіта

(шифр, назва)

Протокол від. “29” серпня 2016 року № 1

“ _____ ” _____ 20__ року Голова _____ (Клапчук В.В.) (підпис) (прізвище та ініціали)

© _____, 2016 рік

© _____, 2016 рік

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів 3	Галузь знань 01 «Освіта» (шифр і назва)	Нормативна (за вибором)	
	Напрямок підготовки (шифр і назва)		
Модулів – 1	Спеціальність (професійне спрямування): <u>016 Спеціальна освіта</u>	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 2		2-й	2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання _____ (назва)		Семестр	
Загальна кількість годин – 90		4-й	4-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 2 самостійної роботи студента - 5	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	8 год.	2 год.
		Практичні, семінарські	
		год.	год.
		Лабораторні	
		24 год.	8 год.
		Самостійна робота	
		58 год.	70 год.
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: іспит			

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 24/58

для заочної форми навчання – 8/70

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою викладання навчальної дисципліни «логопедичний масаж» полягає в тому щоб ознайомити студентів з теоретичними, методичними та практичними основами логопедичного масажу; з сучасними психолого- педагогічними та медичними дослідженнями щодо впливу масажу на організм людини; з основними проблемами впровадження елементів лікувального масажу в процес подолання вад мовлення у дітей; сприяти розумінню та вмінню студентів користуватися психолого-педагогічної діагностики задля визначення ступеня та структури дефекту мовлення дитини; деталізацію і розширення основних фахових компетентностей: корекційно-педагогічної, корекційно-методичної, логодіагностичної і логокорекційної, проектувати напрямки масажу в логопедичній роботі з дітьми з урахуванням індивідуальних і діагностичних особливостей та передбачати її результати.

Завданнями вивчення дисципліни “Логопедичний масаж” є:

- поглибити знання студентів щодо анатомії фізіології органів мовлення в нормі та при патології;
- формувати систему теоретичних знань та практичних умінь, необхідних для виконання диференційованого логопедичного масажу дітям різних нозологій;
- ознайомити з науково-теоретичними основами застосування засобів логопедичної реабілітації у комплексній корекційно-розвитковій роботі з дітьми, що мають порушення психомовленнєвого розвитку;
- ознайомити студентів з умовами правильної організації і проведення масажу в логопедичній практиці, методикою логопедичного масажу та технікою його виконання;
- ознайомити студентів із сучасними інноваційними техніками логопедичного масажу для дітей з порушеннями психомовленнєвого розвитку;
- розкрити особливості та закономірності розвитку, а також потенційні можливості усіх категорій дітей, які мають психофізичні порушення, надати інформацію про сучасні методи та прийоми логопедичного масажу для окресленої

категорії дітей;

– Навчитися застосувати елементи масажу задля подолання вад мовлення.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен **знати:**

- основні закономірності вікового анатомо-фізіологічного розвитку дітей дошкільного та шкільного віку;

- теоретичні і природничо-наукові основи та засоби гігієнічного виховання дітей;

- анатомію і фізіологію нервової системи; основні хвороби нервової системи та сучасні методи їх лікування; проблеми зв'язку невропатології і дефектології; методи реабілітації дітей з порушеннями нервової системи;

- причини виникнення, прояву та закономірності мовленнєвих відхилень, методи їх профілактики, лікування та організації допомоги дітям з важкими вадами мовлення;

- причини і патогенез вад мовлення їх класифікації; засоби допомоги дітям у спеціальних закладах; основні положення про реабілітацію та соціально- трудову адаптацію дітей;

- вплив логопедичного масажу на організм дитини;

- про роль масажу у забезпеченні психічного здоров'я та розвитку дітей профілактику захворювань та догляд за дітьми.

вміти:

- проектувати напрямки логопедичного масажу з дітьми з урахуванням індивідуальних та діагностичних особливостей;

- тренувати вміння визначати стан м'язового тону органів артикуляційного апарату, форму і структуру мовленнєвого порушення та здійснювати диференційований вибір комплексу масажних рухів в залежності від стану м'язового тону та емоційного стану дитини, що має порушення психомовленнєвого розвитку;

- передбачати результат лікувального масажу;

- прогнозувати процес розвитку особистості дитини;

- передбачати поведінку дитини з вадами мовлення під час застосування елементів масажу;
- виконувати масаж з використанням зондів та без них;
- планувати логопедичний масаж на занятті;
- виконувати різні прийоми логопедичного масажу та пасивно-активної артикуляційної гімнастики.

3. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Науково-теоретичні та методичні основи логопедичного масажу. Техніка, методика та фізіологічний вплив прийомів масажу.

Історія виникнення масажу. Логопедичний масаж як ефективний засіб логопедичної реабілітації дітей, які мають порушення мовленнєвого та психофізичного розвитку. Фізіологічне обґрунтування застосування логопедичного масажу. Цілі і завдання логопедичного масажу. Етапи логопедичного масажу. Види логопедичного масажу та їх поєднання. Центральний та периферичний відділи мовленнєвого апарату. Будова головного мозку. Будова голови і шиї. Кістки черепа. Кістки голови. М'язи голови. Жувальні м'язи, їх основні функції. Група мимічних м'язів, їх функції. М'язи шиї, їх основні функції. Робота м'язів голови і шиї. Кровообіг м'язів голови і шиї. Нерви голови і шиї. Анатомія і фізіологія органів артикуляційного апарату. Порожнина рота: ясна, зуби, тверде піднебіння. М'язи губ, щік, м'якого піднебіння і зів. Їх функції, іннервація. Язик, його відділи. Скелетні м'язи язика, їх функції. Власні м'язи язика, їх функції. Іннервація м'язів язика. Вузечка язика. Під'язикова кістка, м'язовий апарат під'язикової кістки, його іннервація. Слинні залози. Гортань. М'язи гортані, їх функціональна характеристика. Час проведення масажу в структурі логопедичного заняття. Дозування та тривалість логопедичного масажу. Положення тіла пацієнта під час проведення логопедичного масажу. Показання та протипоказання до застосування диференційованого логопедичного масажу. Гігієнічні вимоги до проведення логопедичного масажу: організація робочого місця, положення кушетки, інструментальний столик, медичні матеріали та препарати. Основні прийоми класичного логопедичного масажу: погладження,

розтирання, розминання, вібрація, поколючування, щільне натискання. Методичні вказівки та помилки при їх виконанні. Комплексне використання прийомів логопедичного масажу.

Змістовий модуль 2. Логопедичний масаж при різних мовленнєвих порушеннях.

Диференційоване використання прийомів логопедичного масажу в залежності від форми дизартрії. Етапи логопедичного масажу при ДЦП. Види логопедичного масажу при ДЦП. Використання «рефлекс-забороняючих» позицій при проведенні логопедичного масажу дітям, що хворі на ДЦП. Поєднання прийомів масажу і пасивної гімнастики. Особливості використання логопедичного масажу при стертій формі дизартрії. Загальні методичні рекомендації до проведення логопедичного масажу при ринолалії в доопераційний та післяопераційний періоди. Техніка масажних рухів, спрямованих на активізацію м'язів піднебінної занавіски, піднебінно-язикових та піднебінно-глоткових м'язів. Додаткові методи впливу. Пасивно-активні вправи, які стимулюють роботу піднебінно-глоткових м'язів. Використання точкового масажу при проведенні фонаційної гімнастики. Вплив логопедичного масажу на емоційний стан дітей, що заїкаються. Комплексне використання прийомів класичного і точкового масажу. Вибір прийомів і методики масажу в залежності від клінічної форми заїкання. Організація логопедичного заняття з дітьми, що заїкаються із включенням прийомів логопедичного масажу. Проведення масажу за допомогою спеціальних інструментів: постановочних зондів, шпательів, зубних щіток, масажерів для язика. Методика зондового масажу О.В. Новікової. Вивчення спеціальних масажних зондів О.В. Новікової. Техніка виконання масажних прийомів зондами № 1-8. Зондовий масаж язика.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Науково-теоретичні та методичні основи логопедичного масажу. Техніка, методика та фізіологічний вплив прийомів масажу.												
Тема 1. Історія виникнення масажу. Фізіологічний вплив логопедичного масажу на органи та системи.	8	2				6	8					8
Тема 2. Нейрофізіологічні механізми логопедичного масажу. Обстеження артикуляційного апарату.	12	2		2		8	10	2				8
Тема 3. Методика проведення логопедичного масажу.	6			2		4	10			2		8
Тема 4. Техніка виконання логопедичного масажу.	14			8		6	10			2		8
Разом за змістовим модулем 1	40	4		12		24	38	2		4		32
Змістовий модуль 2. Логопедичний масаж при різних мовленнєвих порушеннях.												
Тема 5. Специфіка проведення логопедичного масажу та артикуляційної гімнастики при дизартрії.	12	2		2		8	10			2		8
Тема 6. Специфіка	16	2		4		10	10					10

проведення логопедичного масажу логопедичних вправ при ринології та порушеннях голосу.											
Тема 7. Комплекс логопедичного масажу при заїканні.	10		2		8	10					10
Тема 8. Інструментальні методи логопедичного впливу.	10		4		8	12			2		10
Разом за змістовим модулем 2	50	4	12		34	42			4		38
Усього годин	90	8	24		58	80	2		8		70

7. Теми лабораторних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Нейрофізіологічні механізми логопедичного масажу. Обстеження артикуляційного апарату.	2
2	Методика проведення логопедичного масажу.	2
3	Техніка виконання логопедичного масажу.	8
4	Специфіка проведення логопедичного масажу та артикуляційної гімнастики при дизартрії.	2
5	Специфіка проведення логопедичного масажу логопедичних вправ при ринології та порушеннях голосу.	4
6	Комплекс логопедичного масажу при заїканні.	2
7	Інструментальні методи логопедичного впливу.	4

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Історія виникнення масажу. Фізіологічний вплив логопедичного масажу на органи та системи.	6
2	Нейрофізіологічні механізми логопедичного	8

	масажу. Обстеження артикуляційного апарату.	
3	Методика проведення логопедичного масажу.	4
4	Техніка виконання логопедичного масажу.	6
5	Специфіка проведення логопедичного масажу та артикуляційної гімнастики при дизартрії.	8
6	Специфіка проведення логопедичного масажу логопедичних вправ при ринології та порушеннях голосу.	10
7	Комплекс логопедичного масажу при заїканні.	8
8	Інструментальні методи логопедичного впливу.	8

9. Індивідуальні завдання

Виконання індивідуального завдання можливе у вигляді реферату або усної доповіді на лабораторному занятті за наступними темами:

- Історія виникнення масажу.
- Логопедичний масаж як ефективний засіб логопедичної реабілітації дітей, які мають порушення мовленнєвого та психофізичного розвитку.
- Фізіологічне обґрунтування застосування логопедичного масажу.
- Цілі і завдання логопедичного масажу.
- Етапи логопедичного масажу.
- Види логопедичного масажу та їх поєднання.
- Центральний та периферичний відділи мовленнєвого апарату.
- Будова головного мозку.
- Будова голови і шиї.
- Кістки черепа.
- Кістки голови.
- М'язи голови.
- Жувальні м'язи, їх основні функції.
- Група мимічних м'язів, їх функції.
- М'язи шиї, їх основні функції.
- Робота м'язів голови і шиї.
- Кровообіг м'язів голови і шиї.
- Нерви голови і шиї.
- Анатомія і фізіологія органів артикуляційного апарату.
- Порожнина рота: ясна, зуби, тверде піднебіння.
- М'язи губ, щік, м'якого піднебіння і зіву. Їх функції, іннервація.
- Язик, його відділи.
- Скелетні м'язи язика, їх функції.
- Власні м'язи язика, їх функції.

- Іннервація м'язів язика.
- Вузечка язика.
- Під'язикова кістка, м'язовий апарат під'язикової кістки, його іннервація.
- Слинні залози.
- Гортань. М'язи гортані, їх функціональна характеристика.
- Час проведення масажу в структурі логопедичного заняття.
- Дозування та тривалість логопедичного масажу.
- Положення тіла пацієнта під час проведення логопедичного масажу.
- Показання та протипоказання до застосування диференційованого логопедичного масажу.
- Гігієнічні вимоги до проведення логопедичного масажу: організація робочого місця, положення кушетки, інструментальний столик, медичні матеріали та препарати.
- Основні прийоми класичного логопедичного масажу: погладжування, розтирання, розминання, вібрація, поколювання, щільне натискання.
- Методичні вказівки та помилки при їх виконанні.
- Комплексне використання прийомів логопедичного масажу.
- Диференційоване використання прийомів логопедичного масажу в залежності від форми дизартрії.
- Етапи логопедичного масажу при ДЦП.
- Види логопедичного масажу при ДЦП.
- Використання «рефлекс-забороняючих» позицій при проведенні логопедичного масажу дітям, що хворі на ДЦП.
- Поєднання прийомів масажу і пасивної гімнастики.
- Особливості використання логопедичного масажу при стертій формі дизартрії.
- Загальні методичні рекомендації до проведення логопедичного масажу при ринолалії в доопераційний та післяопераційний періоди.
- Техніка масажних рухів, спрямованих на активізацію м'язів піднебінної занавіски, піднебінно-язикових та піднебінно-глоткових м'язів. Додаткові методи впливу.
- Пасивно-активні вправи, які стимулюють роботу піднебінно-глоткових м'язів.
- Вплив логопедичного масажу на емоційний стан дітей, що заїкаються.
- Вибір прийомів і методики масажу в залежності від клінічної форми заїкання.
- Організація логопедичного заняття з дітьми, що заїкаються із включенням прийомів логопедичного масажу.
- Проведення масажу за допомогою спеціальних інструментів: постановочних зондів, шпательів, зубних щіток, масажерів для язика.
- Методика зондового масажу О.В. Новікової. Вивчення спеціальних масажних зондів О.В. Новікової.

- Техніка виконання масажних прийомів зондами № 1-8. Зондовий масаж язика.

10. Методи навчання

Самостійна робота – головний спосіб вивчення дисципліни, органічна частина навчального процесу. Вона допомагає глибоко засвоїти матеріал, закріпити знання, поглибити вміння та навички в пізнавальній діяльності, творчо мислити; виховує організованість і дисциплінованість, активність та ініціативу, настирливість у досягненні мети; сприяє виробленню власних прийомів і методів пізнання, вчить раціонально організовувати та контролювати робочий час.

Використовуються різноманітні форми навчальних занять: лекції, лабораторні заняття, семінари.

Основна мета лекцій – зацікавити студентів, пояснити вузлові і проблемні питання, основні поняття, закономірності, тенденції. Лекції дають основні спрямування у вивченні дисципліни з врахуванням останніх досягнень науки. Вони є установкою для подальшої самостійної роботи студентів з літературою, довідниками.

Однією з форм самостійної роботи є підготовка до семінарів і лабораторних занять, завдання яких полягає в тому, щоб закріпити і поглибити знання, навчити творчо працювати з літературою, виробити вміння аналізувати процеси і події, розвивати здатність до самостійних суджень, висловлювати і відстоювати свої погляди, навчити готувати реферати, повідомлення з окремих питань, виступати з ними на заняттях.

Виконання домашнього завдання можливе у вигляді реферату або усної доповіді на практичному занятті.

Реферат – це короткий виклад у письмовому вигляді або у формі доповіді змісту наукової праці, літератури по темі. Підготовка рефератів – засіб оволодіння методикою і навичками роботи з літературою, використання загальних теоретичних і методологічних положень в ході аналізу певних процесів, явищ, подій, уміння пов'язати матеріал і реальність, обґрунтувати свої висновки. Разом з тим реферат – одна з форм перевірки знань студентів.

Рівень засвоєння програмного матеріалу студенти мають змогу визначити самостійно, давши відповіді на запитання теоретичної та практичної частини комплексної контрольної роботи з дисципліни, а також практичне виконання всіх прийомів логопедичного масажу та масажу різних ділянок голови та шиї, лицевої мускулатури. Удосконалення навчального процесу передбачає підвищення ролі самостійної роботи. З цією метою дещо скорочується обов'язкове аудиторне навантаження і вивільняється час для самостійної діяльності студентів.

11. Методи контролю

Відповідно до навчального плану студенти виконують контрольну роботу. Номер варіанту для контрольної роботи студент визначає за останньою цифрою номера своєї залікової книжки.

Для послідовного і чіткого викладу матеріалу слід скласти план роботи.

Під час виконання роботи необхідно використовувати джерела, наведені в навчальній програмі і рекомендовані на лекціях, а також інші підручники, що відповідають темі роботи.

Обсяг контрольної роботи не повинен перевищувати 20 сторінок формату А4. При виконанні роботи студенти повинні у повному обсязі розкрити всі питання за планом. Наприкінці роботи необхідно навести список використаної літератури не менше 10-15 джерел, вказати дату виконання та поставити підпис.

Після перевірки викладачем контрольної роботи і одержання позитивної оцінки студента допускають до екзамену.

Варіант 1

1. Показання і протипоказання до застосування масажу.
2. Логопедичний масаж та логопедична лікувальна фізкультура.
3. Диференційоване використання прийомів логопедичного масажу в залежності від форми дизартрії.

Варіант 2

1. Фізіологічний вплив масажу.
2. Методи і прийоми, які дозволяють активізувати збережені при псевдобульбарній, мозжечковій дизартріях мимовільній рухи та перехід їх у довільні оптимальні ігрові прийоми.
3. Поєднання прийомів масажу і пасивної гімнастики.

Варіант 3

1. Загальний методичні вказівки.
2. Завдання пасивно-активної гімнастики на дистальні відділи.
3. Зондовий масаж язика.

Варіант 4

1. Помилки, які найчастіше зустрічаються.
2. Вимоги до пацієнта.
3. Вивчення спеціальних масажних зондів О.В. Новікової.

Варіант 5

1. Масаж волосяної частини голови. Масаж поверх волосся. Показання.
2. Обладнання кабінету для масажу, гігієнічні вимоги до нього.

3. Проведення масажу за допомогою спеціальних інструментів: постановочних зондів, шпательів, зубних щіток, масажерів для язика.

Варіант 6

1. Масаж волосяної частини голови. Масаж поверх волосся. Методичні вказівки.
2. Пасивно-активна гімнастика м'язів та артикуляційного апарату.
3. Організація логопедичного заняття з дітьми, що заїкаються із включенням прийомів логопедичного масажу.

Варіант 7

1. Масаж волосяної частини голови по лініям. Показання.
2. Комплексне використання прийомів логопедичного масажу.
3. Вплив логопедичного масажу на емоційний стан дітей, що заїкаються.

Варіант 8

1. Масаж обличчя: масаж лоба, очної області, носа, щік, носогубної складки, вушних раковин за показаннями.
2. Основні прийоми класичного логопедичного масажу: погладження, розтирання, розминання, вібрація, поколючування, щільне натискання.
3. Загальні методичні рекомендації до проведення логопедичного масажу при ринолалії в доопераційний та післяопераційний періоди.

Варіант 9

1. Масаж області шиї. Показання методичні вказівки.
2. Дозування та тривалість логопедичного масажу.
3. Особливості використання логопедичного масажу при стертій формі дизартрії.

Варіант 10

1. Логопедичний масаж. Види масажу.
2. Анатомія і фізіологія органів артикуляційного апарату.
3. Види логопедичного масажу при ДЦП.

12. Розподіл балів, які отримують студенти

Кожен змістовний модуль оцінюється за 100-бальною шкалою.

Під час контролю по кожному змістовному модулю враховуються наступні види робіт:

- активність роботи студента на семінарському занятті оцінюється до 10 балів (4 практичних заняття по 10 балів = 40 балів);
- захист індивідуального домашнього завдання студента оцінюється до 20 балів;

– аудиторна контрольна робота – до 40 балів.

Підсумковий контроль визначається як середня двох контролів за перший та другий змістовні модулі.

Студент має право скласти екзамен у письмовій формі, який оцінюється за 100 шкалою, і має пріоритет при визначенні підсумкової оцінки.

Поточне тестування та самостійна робота								Сума
Змістовий модуль №1				Змістовий модуль № 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	200
25	25	25	25	25	25	25	25	

T1, T2 ... T8 – теми змістових модулів.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

13. Методичне забезпечення

1. Лекційний курс.

14. Рекомендована література

Базова

1. Атлас массажиста. – К: Вид „Слово”, 2008.
2. Архипова Е.Ф. Логопедический массаж при дизартрии / Е.Ф.Архипова. – Москва: АСТ: Астрель, 2010.
3. Бернер Ж.-К., Бертран Н. Массаж. 20 основных техник / Ж.-К. Берлен, Н.Бертран; [пер. з франц.]. – Харьков-Белгород, 2013. – 176с.

4. Дедюхина Г.В., Янышива Т.А., Могучая Л.Д. Логопедический массаж и лечебная физкультура с детьми 3-5 лет, страдающими детским церебральным параличом. Учебно-практическое пособие для логопедов и медицинских работников. – М.: Изд «Гном и Д», 2001. – 32 с. (Практическая логопедия)
5. Мисула І.Р. та ін. Медична та соціальна реабілітація / І.Р.Мисула та ін. – Тернопіль: ТДМУ, 2005.
6. Поваляева М.А. Справочник логопеда / М.А.Поваляева. – Ростов-на-Дону: Фенікс, 2003.
7. Санс Менгібар Х.М. Дитячий масаж / Хосе Мануель Санс Менгібар; [пер. з ісп.]. – Х.: Фактор, 2011. – 160с.
8. Степашко М.В., Сухостат Л.В. Масаж і лікувальна фізкультура в медицині: підручник / М.В. Степашко, Л.В. Сухостат. – К.: ВСВ «Медицина», 2010. – 352 с.

Допоміжна:

1. Архипова Е.Ф. Логопедический массаж при дизартрии / Е.Ф.Архипова. – М.: АСТ: Астрель; Владимир: ВКТ, 2008. – 20с.
2. Блыскина И.В. Комплексный подход к коррекции речевой патологии у детей. Логопедический массаж: Методическое пособие для педагогов дошкольных образовательных учреждений / И.В Блыскина. – СПб.: ДЕТСТВО-ПРЕСС», 2010. – 112с., ил.
3. Григоренко Н.Ю., Цыбульский С.А. Диагностика и приемы коррекции звукопроизносительных расстройств у детей с нетяжелыми аномалиями органов артикуляции / Н.Ю. Григоренко, С.А. Цыбульский. – М.: Книголюб, 2005. – 144с.
4. Дьякова Е.А. Логопедический массаж / Е.А. Дьякова. – М.: Академия, 2005. – 107с.
5. Ласточкина О. В. Логопедичний масаж: курс лекцій. Навчально- методичний посібник для студентів спеціальності «Корекційна освіта. Логопедія»/ О. В. Ласточкина. – Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – 80с.
6. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. — Вид. 3-тє, перер. та доповн. — К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. — 776 с.

7. Логопедия. Методическое наследие. В 5 кн. – М.: Гуманит.изд.центр ВЛАДОС, 2003. – 480с.
8. Лопатинська Н.А. Неврологічні основи логопедії. Курс лекцій: навчальний посібник для студентів спеціальності 016 «Спеціальна освіта» / Н.А.Лопатинська. — Київ: Видавничий дім «Слово», 2017. — 152 с.
9. Новикова Е. Зондовый массаж. Коррекция звукопроизношения. Наглядно-дидактическое пособие / Е.Новикова. – Часть 1. – М.: Издательство "Гном и Д", 2009. – 457с.
10. Османова Г.А. Игровой логопедический массаж и самомассаж при коррекции речевых нарушений / Г.А.Османова, Л.А.Позднякова. – СПб.: КАРО, 2013. – 88с.: ил. – (Серия «Мастер-класс-логопеда»).
11. Приходько О.Г. Логопедический массаж при коррекции дизартрических нарушений речи у детей раннего и дошкольного возраста / О.Г. Приходько. – М: КАРО,2010. – 160с.
12. Шафеева А. А. Логопедический массаж: метод. Пособие / А. А. Шафеева. – М.: БЕТА- ФРЕЙМ, 2009. – 56с.

Інформаційні ресурси:

<http://zametkilogopeda.jimdo.com>

http://www.pedlib.ru/Books/7/0107/7_0107-1.shtml

<http://moslogoped.ru/narusheniya/>

<http://www.twirpx.com/file/458285/>

<http://vunivere.ru/work8937>